

e-ISSN 3060-5059

DOI: 10.67227

IJTIMOIIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in
Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 10

2026

Founded in 2024

publishscience.uz

publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARI FRAZEOLOGIK TIZIMIDA INSONNING IJTIMOYIY MAQOMI VA IJTIMOYIY MUNOSABATLARNING KONSEPTUALLASHUVI

Boboyeva Madina Xaydarovna

Oriental universiteti, dotsent (PhD).

e-mail: Boboyeva-madina@mail.ru ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-2878-6014>

Annotatsiya.

Maqolada ingliz va o'zbek tillari frazeologik tizimida insonning ijtimoiy maqomi, moddiy imkoniyati, ta'sir doirasi va jamiyatdagi kuch munosabatlarining ifodalanishi real matn materiallari asosida qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot markaziga o'zbek tilidagi qo'li uzun, qo'li kalta kabi somatik frazeologizmlar hamda ingliz tilidagi born with a silver spoon in one's mouth, upper crust, big cheese, top dog, climb the social ladder, from rags to riches, down and out, live from hand to mouth singari birliklar qo'yildi. Tahlil shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy maqom frazeologiyada faqat boylik yoki kambag'allikni nomlash bilan cheklanmaydi: u resursga egalik, qaror qabul qilish imkoniyati, boshqalarga ta'sir o'tkazish, ijtimoiy ko'tarilish va ijtimoiy himoyasizlik kabi munosabatlarni ham obrazli shaklda ifodalaydi. O'zbek matnlarida qo'l komponentining "imkoniyat-ta'sir" munosabatini ifodalashi ayniqsa faol bo'lsa, ingliz frazeologiyasida moddiy predmet, vertikal fazo va ijtimoiy ierarxiya obrazlari yetakchi o'rin tutadi.

Kalit so'zlar: ijtimoiy maqom, frazeologizm, ijtimoiy munosabat, qo'li uzun, qo'li kalta, silver spoon, ijtimoiy ierarxiya, konnotatsiya, qiyosiy tahlil.

КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ СОЦИАЛЬНОГО СТАТУСА ЧЕЛОВЕКА И СОЦИАЛЬНЫХ ОТНОШЕНИЙ ВО ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ АНГЛИЙСКОГО И УЗБЕКСКОГО ЯЗЫКОВ

Бобоева Мадина Хайдаровна

Университет Oriental, доцент (PhD).

Аннотация.

В статье на основе аутентичных текстовых материалов проводится сравнительный анализ выражения социального статуса человека, его материальных возможностей, сферы влияния и властных отношений в обществе во фразеологических системах английского и узбекского языков. В центре исследования находятся узбекские соматические фразеологизмы qo'li uzun («длинная рука», влияние), qo'li kalta («короткая рука», ограниченность возможностей), а также английские фразеологические единицы born with a silver spoon in one's mouth, upper crust, big cheese, top dog, climb the social ladder, from rags to riches, down and out, live from hand to mouth. Анализ показывает, что социальный статус во фразеологии не ограничивается обозначением богатства или бедности: он также образно выражает такие отношения, как обладание ресурсами, возможность принятия решений, влияние на других людей, социальная мобильность и социальная незащищённость. Если в узбекских текстах особенно активно используется компонент qo'l («рука») для выражения отношений «возможность — влияние», то в английской фразеологии ведущую роль играют образы материальных предметов, вертикального пространства и социальной иерархии.

Ключевые слова: социальный статус, фразеологизм, социальные отношения, qo'li uzun, qo'li kalta, silver spoon, социальная иерархия, коннотация, сравнительный анализ.

CONCEPTUALIZATION OF HUMAN SOCIAL STATUS AND SOCIAL RELATIONSHIPS IN THE PHRASEOLOGICAL SYSTEMS OF ENGLISH AND UZBEK

Boboyeva Madina Xaydarovna

Oriental University, Associate Professor (PhD).

Abstract.

The article presents a comparative analysis of how human social status, financial resources, spheres of influence, and power relations within society are represented in the phraseological systems of English and Uzbek, based on authentic textual materials. The study focuses on Uzbek somatic phraseological units such as qo'li uzun (literally "long hand," denoting influence) and qo'li kalta (literally "short hand," denoting limited opportunities), as well as English expressions such as born with a silver spoon in one's

mouth, upper crust, big cheese, top dog, climb the social ladder, from rags to riches, down and out, and live from hand to mouth. The analysis demonstrates that social status in phraseology is not limited to the designation of wealth or poverty; it also figuratively represents relationships involving access to resources, decision-making capacity, influence over others, upward social mobility, and social vulnerability. While the qo'l ("hand") component is particularly productive in Uzbek texts in expressing the relationship between "opportunity and influence," English phraseology predominantly relies on imagery associated with material objects, vertical space, and social hierarchy.

Keywords: social status, phraseological unit, social relations, qo'li uzun, qo'li kalta, silver spoon, social hierarchy, connotation, comparative analysis.

Kirish. Tilning frazeologik qatlamida ijtimoiy maqom insonning rasmiy lavozimi yoki iqtisodiy holatining oddiy nomi sifatida emas, balki jamiyatdagi munosabatlar tizimining obrazli talqini sifatida namoyon bo'ladi. Leksik birlik «boy», «kambag'al», «rahbar» yoki «xizmatchi» tarzida maqomni bevosita nomlashi mumkin; frazeologik birlik esa shu maqomning qanday qo'lga kiritilgani, undan qanday foydalanilayotgani, u shaxsga qanday imkoniyat yoki cheklov berayotgani haqida qo'shimcha mazmun hosil qiladi. Shu sabab «born with a silver spoon in one's mouth» oddiy «rich» so'zining, «qo'li kalta» esa oddiy «kambag'al» sifatining obrazli varianti deb qaralishi ilmiy jihatdan yetarli emas.

Ingliz tilidagi «born with a silver spoon in one's mouth» birligi boylikning mavjudligini emas, boy va imtiyozli oilada tug'ilish orqali iqtisodiy hamda ijtimoiy ustunlikning avloddan-avlodga o'tishini bildiradi. Tarixiy qaydlarda bu ibora XVIII asr boshlaridayoq yozma manbalarda uchrashi ko'rsatiladi; 1870-yilda Philip Bennett Powerning shu nomdagi asarida «if he had been born with a silver spoon in his mouth» konteksti shaxsning hayotiy imkoniyati tug'ilish sharoiti bilan belgilanishini ifodalash uchun ishlatilgan [Power, 1870, p. 50]. Demak, frazeologizm boylikni emas, merosiy imtiyozni konseptuallashtiradi.

O'zbek tilidagi «qo'li uzun» va «qo'li kalta» birliklari esa ijtimoiy maqomni qo'lning jismoniy o'lchami orqali emas, shaxs yoki institutning amaliy imkoniyati va ta'sir doirasi orqali ifodalaydi. Badiiy matnda bu birliklar bir-biriga qarama-qarshi qo'yilganda ijtimoiy kuchlar nisbati ayniqsa aniq ko'rinadi. Mazkur maqolaning maqsadi ingliz va o'zbek frazeologiyasida ijtimoiy maqomning qanday obrazlar orqali ifodalanishini real kontekstlar asosida aniqlash, frazeologik ma'no bilan ijtimoiy vaziyat o'rtasidagi bog'lanishni ochish va ikki til materialidagi funksional muvofiqlik hamda milliy-lisoniy o'ziga xosliklarni izohlashdan iborat.

2. METOD VA METODOLOGIYA

Tadqiqot materiali o'zbek badiiy nasri, ingliz tarixiy-badiiy matnlari, frazeologik va izohli lug'atlar hamda frazeologiya bo'yicha ilmiy tadqiqotlardan tanlandi. O'zbek materialining asosiy kontekstlari Karimberdi To'ramurodning «Palov» hikoyasi, Asqad Muxtorning «Shodirxayol» asari va Abdulla Qahhorning «Bemor» hikoyasi bilan bog'liq ilmiy-adabiy manbalardan olindi. Ingliz materialida Philip Bennett Powerning «Born with a Silver Spoon in His Mouth» asari, «silver spoon» iborasining tarixiy qaydlari va zamonaviy ingliz frazeologik birliklarining lug'aviy tavsiflari jalb qilindi.

Tahlilda kontekstual-semantik, qiyosiy-frazeologik va pragmatik usullar qo'llandi. Har bir birlikning frazeologik ma'nosi uni qurayotgan obraz bilan, matndagi konkret ijtimoiy vaziyat esa qahramon yoki institutning resurs, hokimiyat, iqtisodiy imkoniyat va ijtimoiy harakatchanlik darajasi bilan bog'liq holda o'rganildi. Birliklar orasidagi muvofiqlik komponentlarning so'zma-so'z o'xshashligi asosida emas, ijtimoiy munosabatni qanday ifodalashi asosida baholandi.

3. NATIJA

«Qo'li kalta» va «qo'li uzun»: ijtimoiy kuchning bitta jumlada qarama-qarshi qurilishi

Karimberdi To'ramurodning «Palov» hikoyasida totalitar davrning ijtimoiy muhitini tasvirlovchi «Qo'li kalta qo'li uzunning ko'ziga cho'p suqar bo'ldi» jumlasini qo'llanadi [To'ramurod, «Palov»]. Mazkur kontekst frazeologik antonimiyani oddiy lug'aviy qarama-qarshilikdan kengroq vazifasini ko'rsatadi. «Qo'li kalta» va «qo'li uzun» birliklari bir gap ichida jamiyatdagi ikki xil ijtimoiy pozitsiyani yaratadi: bir tomonda imkoniyati cheklangan shaxs, ikkinchi tomonda ta'sir va vakolat doirasi keng shaxs turadi. Hikoya kontekstida «qo'l» jismoniy a'zo sifatida emas, insonning ijtimoiy maydonda nimaga yetishi, kimga ta'sir qila olishi va qaysi resurslardan foydalana olishini ifodalovchi obrazga aylangan.

Bu yerda «qo'li uzun» faqat «boy» ma'nosini bermaydi. Boylik shaxsga ta'sir vositasini berishi mumkin, biroq frazeologizm mansab, tanish-bilish, ma'muriy vakolat yoki boshqa ijtimoiy kapitalni ham qamrab oladi. Shuning uchun uni ingliz tilidagi «wealthy» bilan emas, kontekstga qarab «well-connected», «influential», «powerful» kabi birliklar bilan izohlash to'g'riroq. «Qo'li kalta» esa, aksincha, resurs yetishmasligi va imkoniyatning torligini bildiradi. Shu sabab bu juftlikning semantik markazida iqtisodiy holatdan ko'ra «imkoniyat va ta'sirning mavjudligi yoki yo'qligi» turadi.

Hikoyadagi qarama-qarshilikning badiiy kuchi shundaki, muallif ijtimoiy tabaqalanishni rasmiy terminlar bilan emas, inson tanasining bir a'zosi orqali ko'rsatadi. Uzun qo'l boshqalarga yetadi, kalta qo'l esa yeta olmaydi. Jismoniy fazodagi yetish/yeta olmaslik ijtimoiy fazodagi ta'sir o'tkaza olish yoki o'jiz qolish munosabatiga ko'chadi. Bu ko'chish frazeologizmining ijtimoiy mazmunini shakllantiradi.

«Qo'li kalta» frazeologizmining shaxsdan institutga ko'chishi

Asqad Muxtorning «Shodirxayol» matnida «Afsus, Ispolkomning qo'li kalta-da» degan jumla uchraydi [Muxtor, 2017, 18-b.]. Kontekstda gap buloqqa pillapoya qurish zarurati haqida ketadi. Shunday qilib, «qo'li kalta» birligi bu safar kambag'al shaxsni emas, muayyan ishni amalga oshirish uchun yetarli imkoniyatga ega bo'lmagan tashkilotni tavsiflaydi.

Bu misol frazeologik ma'noning muhim xususiyatini ochadi: ijtimoiy imkoniyat konsepti insondan institutga

metonimik ravishda ko'chishi mumkin. Ispolkomning jismoniy qo'li bo'lishi mumkin emas; demak, «qo'l» bu kontekstda to'liq obrazli mazmunda ishlaydi. Birlikning ma'nosi mablag', vakolat yoki tashkiliy imkoniyatning cheklanganligi bilan yuzaga chiqadi. Natijada «qo'li kalta» frazeologizmi faqat shaxsning iqtisodiy holatini emas, institutsional quvvat yetishmasligini ham ifodalay olishi isbotlanadi.

Bu hodisa maqom va imkoniyatning o'zaro aloqasini ko'rsatadi. Tashkilotning nomi rasmiy hokimiyatni bildirishi mumkin, biroq matn uning real resursi yetarli emasligini «qo'li kalta» orqali ochadi. Demak, frazeologizm rasmiy maqom bilan amaliy kuch o'rtasidagi tafovutni ham ifodalash imkoniyatiga ega.

«Qo'li kalta» va ijtimoiy himoyasizlik: Abdulla Qahhorning «Bemor» hikoyasi

Abdulla Qahhorning «Bemor» hikoyasi tahlillarida Sotiboldining holati «biror yordam berishdan batamom o'jiz, qo'li kalta» sifatida izohlanadi. Hikoyaning voqelik markazida xotinining kasalligi oldida moddiy va ijtimoiy imkoniyatdan mahrum qolgan oddiy inson turadi. Bu kontekstda «qo'li kalta» iborasining ma'nosi faqat pulning kamligi bilan tugamaydi: Sotiboldining tibbiy yordamga erishish, qaror qabul qiluvchi yoki yordam bera oluvchi shaxslarga ta'sir ko'rsatish imkoniyati ham yo'q.

Shu jihatdan frazeologizm kambag'allikning ijtimoiy oqibatini ifodalaydi. «Kambag'al» leksemasi iqtisodiy holatni nomlaydi; «qo'li kalta» esa shu iqtisodiy holat natijasida yuzaga kelgan amaliy o'jizlikni ko'rsatadi. Badiiy matnda aynan shu farq muhim: qahramonning fojiasi «puli yo'q» degan ma'lumot bilan emas, yaqin insonini qutqarish uchun zarur vositalarga yeta olmasligi bilan chuqurlashadi.

Frazeologizmning bunday ishlatilishi ijtimoiy maqomni statik belgi emas, harakat imkoniyatini belgilovchi omil sifatida talqin qilishga asos beradi. Maqom pastligi qahramonning nima qila olmasligida namoyon bo'ladi; demak, ijtimoiy maqom frazeologik semantikada faoliyat imkoniyati bilan bevosita bog'lanadi.

«Born with a silver spoon in one's mouth»: boylik emas, merosiy imtiyoz

Ingliz tilidagi «born with a silver spoon in one's mouth» frazeologizmi ijtimoiy maqomning tug'ilishdan berilgan shaklini ifodalaydi. Philip Bennett Powerning 1870-yilda nashr etilgan «Born with a Silver Spoon in His Mouth» asarining 50-betida «if he had been born with a silver spoon in his mouth» shakli qo'llanadi [Power, 1870, p. 50]. Kontekstda shaxsning imkoniyatlari mehnat natijasidan ko'ra uning tug'ilgan ijtimoiy muhitiga bog'liq ekani ta'kidlanadi.

«Silver spoon» obrazining ijtimoiy kuchi uning predmet qiymatidan kelib chiqadi. Oddiy qoshiq biologik ehtiyoj bilan bog'liq kundalik buyum bo'lsa, kumush qoshiq tarixan moddiy farovonlik va yuqori ijtimoiy qatlamning belgisi sifatida talqin qilingan. «Og'zida kumush qoshiq bilan tug'ilish» esa shaxsning boylikni keyinchalik orttirishini emas, tayyor imtiyoz ichida dunyoga kelishini bildiradi. Shu sabab frazeologizm «wealthy» yoki «rich» so'zlaridan farqli ravishda maqomning genezisini ham ma'noga kiritadi.

Frazeologizmning tarixiy qo'llanishi ham shu ma'noni mustahkamlaydi. XVIII asr yozma manbalarida «every man was not born with a silver spoon in his mouth» shaklining qayd etilishi jamiyatdagi imkoniyatlar teng emasligi haqidagi qarashning turg'un ifodaga aylanganini ko'rsatadi. Bunda frazeologizm shaxsiy boylikni emas, boshlang'ich ijtimoiy sharoitdagi tengsizlikni obrazlashtiradi.

Ingliz frazeologiyasida vertikal harakat: «climb the social ladder»

«Climb the social ladder» birligida ijtimoiy maqom vertikal fazo orqali tushuniladi. «Ladder» — yuqoriga va pastga harakat qilish imkonini beradigan predmet; «climb» esa kuch sarflab, bosqichma-bosqich yuqorilashni bildiradi. Birikma ijtimoiy maqomni tug'ilishdan berilgan holat sifatida emas, o'zgaruvchan va egallanishi mumkin bo'lgan pozitsiya sifatida ifodalaydi.

«Born with a silver spoon in one's mouth» bilan «climb the social ladder» o'rtasidagi farq aynan shu nuqtada namoyon bo'ladi. Birinchisida yuqori maqom shaxsning faoliyatidan oldin mavjud; ikkinchisida esa maqom harakat natijasida o'zgaradi. Demak, ingliz frazeologiyasining o'zida ham ijtimoiy ustunlikning ikki xil modeli — merosiy imtiyoz va orttirilgan ko'tarilish — alohida obrazlar orqali ifodalanadi.

O'zbek tilida «martabasi ko'tarilmoq», «yuqoriga ko'tarilmoq» kabi ifodalar vertikal harakatga asoslangan o'xshash tasavvurni bera oladi, biroq «qo'li uzun» kabi frazeologizm natijaviy pozitsiyadan ko'ra shu pozitsiyaning amaliy ta'sirini ta'kidlaydi. Ya'ni biri maqomga ko'tarilish jarayonini, ikkinchisi maqomning shaxsga beradigan imkoniyatini markazga chiqaradi.

«From rags to riches» va ijtimoiy maqomning keskin o'zgarishi

«From rags to riches» frazeologik formulasi ijtimoiy-iqtisodiy maqomning ikki qarama-qarshi nuqtasini moddiy belgilar orqali ifodalaydi. «Rags» — eskirgan, yirtiq kiyim; «riches» — boylik. Shaxsning butun ijtimoiy yo'li ikki predmetli holat o'rtasidagi harakat sifatida ixchamlashtiriladi. Birlik ayniqsa biografik va publitsistik diskursda kambag'allikdan farovonlikka keskin ko'tarilgan shaxs haqidagi narrativni shakllantiradi.

Bu birlikning pragmatik xususiyati shundaki, u boylikni yakuniy holat sifatida emas, avvalgi qashshoqlik bilan qiyosda baholaydi. Shu bois «rich» bo'lgan har bir inson haqida «from rags to riches» deyilmaydi. Frazeologizm uchun maqomlar kontrasti va o'zgarish dinamikasi zarur.

O'zbek tilida «yo'qchilikdan boylikka», «kambag'allikdan chiqib ketmoq» kabi tavsiflar ma'noni bera oladi, ammo «rags» va «riches» o'rtasidagi alliterativ, obrazli qarama-qarshilik aynan saqlanmaydi. Bu holat tarjimada semantik mazmun saqlansa ham, frazeologik obraz va stilistik ixchamlikning qisman yo'qolishini ko'rsatadi.

«Upper crust», «big cheese» va «top dog»: yuqori maqomning turli baholovchi shakllari

«Upper crust», «big cheese» va «top dog» birliklari umumiy ravishda yuqori mavqe yoki ta'sir bilan bog'liq bo'lsa-da, ularni sinonim sifatida tenglashtirish mumkin emas. «Upper crust» jamiyatning yuqori qatlamini kollektiv tarzda ifodalaydi va ijtimoiy tabaqalanish bilan bog'liq. «Big cheese» ko'proq muayyan muhitdagi muhim, ta'sirli shaxsni

norasmiy va ko'pincha hazilomuz ohangda nomlaydi. «Top dog» esa raqobatli tuzilma ichida eng ustun pozitsiyani egallagan shaxs yoki guruhni bildiradi.

Bu birliklarning har birida maqomning boshqa jihati markazga chiqadi: «upper crust»da qatlamga mansublik, «big cheese»da shaxsiy muhimlik va ta'sir, «top dog»da esa ierarxik ustunlik. O'zbek tilidagi «qo'li uzun» ayrim «big cheese» yoki «top dog» kontekstlariga funksional yaqinlashishi mumkin, chunki u ham shaxsning real ta'sir doirasini bildiradi. Biroq o'zbekcha birlikning somatik obrazi ingliz birliklaridagi oziq-ovqat yoki hayvon obraziga mos kelmaydi.

Shu farq qiyosiy frazeologiyaning muhim prinsipini tasdiqlaydi: bir xil ijtimoiy referent turli tillarda mutlaqo boshqa obrazlar bilan konseptualashtirilishi mumkin. Ekvivalentlik ijtimoiy vazifa darajasida mavjud bo'lsa ham, obraz va konnotatsiya darajasida to'liq bo'lmisligi mumkin.

«Down and out» va «live from hand to mouth»: past maqom va iqtisodiy beqarorlik

«Down and out» shaxsning juda og'ir ijtimoiy-iqtisodiy holatini, resurs va istiqbolning keskin kamayishini bildiradi. «Live from hand to mouth» esa kundalik daromadning faqat eng zarur ehtiyojlarni qoplashga yetishini ifodalaydi. Ikkinchi birlikdagi «hand» va «mouth» komponentlari daromad bilan iste'mol o'rtasida zaxira yo'qligini obrazli ko'rsatadi: qo'lga kelgan narsa darhol og'iz ehtiyojiga sarflanadi.

O'zbekcha «qo'li kalta» bilan «live from hand to mouth» o'rtasida iqtisodiy cheklanganlik jihatidan yaqinlik bor, ammo ular bir xil emas. «Qo'li kalta» shaxsning imkoniyati yetishmasligini kengroq bildiradi; «live from hand to mouth» esa aynan daromadning kunlik tirikchilikdan ortmasligini tavsiflaydi. «Down and out» esa bundan ham keskinroq ijtimoiy qulashni anglatishi mumkin.

Shu sabab ingliz va o'zbek frazeologiyasida «past maqom» yagona semantik nuqta emas. U iqtisodiy resursning kamligi, ijtimoiy ta'sirning yo'qligi, kundalik tirikchilikning beqarorligi yoki avvalgi maqomdan qulash kabi alohida vaziyatlarda ifodalanadi.

4. MUHOKAMA

Olingan natijalar ijtimoiy maqom frazeologiyada statik ierarxik belgi emasligini ko'rsatadi. O'zbek tilidagi «qo'li uzun» va «qo'li kalta» birliklari maqomni, avvalo, real imkoniyat va ta'sir doirasi bilan bog'laydi. Karimberdi To'ramurod matnida bu ikki birlik qarama-qarshi ijtimoiy kuchlarni, Asqad Muxtor matnida esa «qo'li kalta» institutsional resursning cheklanganligini ifodalaydi. Abdulla Qahhorning «Bemor»i bilan bog'liq talqinda esa iqtisodiy yetishmovchilik amaliy o'zgarishga aylanadi.

Ingliz materialida ijtimoiy maqomning boshqa obrazli manbalari faol. «Silver spoon» moddiy predmet orqali merosiy imtiyozni, «social ladder» vertikal fazo orqali ijtimoiy ko'tarilishni, «rags to riches» kiyim va boylik qarama-qarshiligi orqali keskin mobillikni, «upper crust» qatlam metaforasi orqali elita guruhini ifodalaydi. Demak, bir konsept — ijtimoiy maqom — turli frazeologik obrazlarda turli ichki munosabatlarni ajratib ko'rsatadi.

Qiyos natijasi ayniqsa tarjima masalasida muhim. «Qo'li uzun» uchun har bir vaziyatda bitta inglizcha frazeologik ekvivalent izlash maqsadga muvofiq emas: mansab-ta'sir kontekstida «influential» yoki «well-connected», ierarxik ustunlik kontekstida «top dog», norasmiy muhim shaxs kontekstida «big cheese» yaqinlashishi mumkin. Xuddi shuningdek, «born with a silver spoon in one's mouth»ni o'zbek tilida shunchaki «boy» deb tarjima qilish merosiy imtiyoz va tug'ilish sharoiti haqidagi muhim ma'noni kamaytiradi.

Frazeologik birliklarning ijtimoiy mazmuni baholash bilan ham chambarchas bog'langan. «Silver spoon» ko'pincha imtiyozning mehnatsiz berilganini eslatadi; «big cheese» norasmiy va ba'zan kinoyaviy ohangga ega; «qo'li uzun» esa kontekstga qarab neytral «imkoniyati keng» ma'nosidan salbiy «ta'sirini o'z foydasiga ishlata oladigan» ma'nogacha siljishi mumkin. Shuning uchun ijtimoiy maqom frazeologizmlarini faqat denotativ ma'no bilan tavsiflash ularning pragmatik imkoniyatini to'liq ochmaydi.

Tadqiqotning cheklovi shundaki, mazkur maqola frazeologik birliklarning korpusdagi statistik chastotasini aniqlashni maqsad qilmaydi. Material maqsadli ravishda tanlangan real kontekstlar asosida semantik va pragmatik xususiyatlarni ko'rsatishga qaratilgan. Keyingi tadqiqotda parallel korpuslar va katta hajmdagi badiiy-publitsistik material orqali birliklarning janr, davr va registr bo'yicha taqsimlanishini aniqlash mumkin.

5. XULOSA

Ingliz va o'zbek tillari frazeologik tizimida insonning ijtimoiy maqomi boylik yoki kambag'allikning oddiy nomlanishi bilan cheklanmaydi. Frazeologik birliklar maqomning kelib chiqishi, shaxsga beradigan imkoniyati, ta'sir doirasi, ijtimoiy ko'tarilish yoki pasayish jarayoni va iqtisodiy himoyasizlik kabi munosabatlarni obrazli tarzda ifodalaydi.

O'zbek materialida «qo'l» komponenti ijtimoiy imkoniyatning ayniqsa mahsuldor ifoda vositasi ekanligi aniqlandi. «Qo'li kalta qo'li uzunning ko'ziga cho'p suqar bo'ldi» kontekstida u jamiyatdagi qarama-qarshi kuch pozitsiyalarini yaratadi; «Ispolkomning qo'li kalta-da» misolida esa insondan institutga ko'chib, tashkiliy-resurs cheklovini ifodalaydi. «Bemor» bilan bog'liq kontekstda «qo'li kalta» iqtisodiy nochorlikning amaliy o'zgarishga aylanishini ko'rsatadi.

Ingliz frazeologiyasida «born with a silver spoon in one's mouth» merosiy imtiyozni, «climb the social ladder» orttirilgan ijtimoiy ko'tarilishni, «from rags to riches» keskin maqom o'zgarishini, «upper crust», «big cheese» va «top dog» esa yuqori mavqening turli ko'rinishlarini ifodalaydi. Shu sabab qiyosiy tahlilda birliklarni bitta umumiy «yuqori/past maqom» kategoriyasiga joylashtirishdan ko'ra, real matnda ular qaysi ijtimoiy munosabatni faollashtirayotganini aniqlash ilmiy jihatdan samaraliroqdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. To'ramurod K. Palov: hikoya // Ziyouz elektron kutubxonasi. – 2016. – 4-mart. URL: <https://www.ziyouz.com/portal-haqida/xarita/uzbek-nasri/karimberdi-to-ramurod-1960/karimberdi-to-ramurod-palov-hikoya>
2. Muxtor A. Shodirxayol. – Toshkent, 2017. – B. 18.

3. Qahhor A. Bemor: hikoya // Hikoyalar. URL: <https://n.ziyouz.com/kutubxona/category/25-o-zbek-nasri>
4. Power P. B. Born with a Silver Spoon in His Mouth. – London, 1870. – P. 50.
5. Kelly J. A Complete Collection of Scottish Proverbs: Explained and Made Intelligible to the English Reader. – London: William and John Innys, 1721. – P. 101. URL: <https://archive.org/details/complectcollecti00kell>
6. Fernando C. Idioms and Idiomaticity. – Oxford: Oxford University Press, 1996. URL: <https://books.google.com/books?q=Chitra+Fernando+Idioms+and+Idiomaticity+1996>
7. Moon R. Fixed Expressions and Idioms in English: A Corpus-Based Approach. – Oxford: Clarendon Press, 1998. – DOI: 10.1093/oso/9780198236146.001.0001. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198236146.001.0001>
8. Cowie A. P. (ed.). Phraseology: Theory, Analysis, and Applications. – Oxford: Clarendon Press, 1998. – 258 p. – DOI: 10.1093/oso/9780198294252.001.0001. URL: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198294252.001.0001>
9. Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining izohli frazeologik lug'ati. – Toshkent: O'qituvchi, 1978. – 408 b. URL: <https://www.ziyouz.com/kutubxona/barcha-kitoblar?showall=1>
10. O'zbek tilining izohli lug'ati: 5 jildlik / A. Madvaliyev tahriri ostida. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti, 2006–2008. URL: <https://izoh.uz/>